

ВИКТОР ДИНЕВ

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“, БЛАГОЕВГРАД

**ТЪРГОВИЯТА НА БЪЛГАРИЯ С ЕС И ЕВРОЗОНАТА В КОНТЕКСТА НА
ДЪЛГОВАТА КРИЗА**

**BULGARIA'S TRADE WITH THE EU AND THE EUROZONE IN THE CONTEXT OF THE
DEBT CRISIS**

VIKTOR DINEV

SOUTH-WEST UNIVERSITY "NEOFIT RILSKI", BLAGOEVGRAD

Abstract: *The debt crisis in the Eurozone began in 2010 puts at risk the economy of Bulgaria. A review of trade with the EU and the Eurozone is made in the study. The adduced evidence confirm the hypothesis in the study - the Eurozone debt crisis negatively affects the Bulgarian economy, particularly on the trade with the Eurozone and an individual member countries of the monetary union and maintain the thesis in the research that it is necessary to diversify Bulgarian export markets.*

Key words: *foreign trade of Bulgaria, export-oriented growth model, Eurozone debt crisis*

ВЪВЕДЕНИЕ

България като страна, извървяла пътя на прехода от комунистически режим до режим на демократично управление и пазарна икономика, е особено уязвима на регионални и световни икономически кризи, като *дълговата криза в Еврозоната* проявила се от 2010 година насам, която все още не е спряна, поради икономическите проблеми на една от страните членки на Еврозоната – Гърция, която е и основен търговски партньор и съсед на България, като тези обстоятелства правят кризата *значима и актуална*. Последниците от прехода формират текущи икономически характеристики на България - липса на ефективно изградени модерни институции, поддържащи свободния пазар, малък инвестиционен капацитет на страната и характеристиката ѝ на малка отворена икономика. Тези обстоятелства правят страната зависима от необходимостта да поддържа значителен приток на чуждестранна валута, инвестиции, включително и разработки от научноизследователска и развойна дейност, за да бъде конкурентна на международния пазар.

Обект на изследване е връзката между състоянието на платежния баланс и икономическия растеж на България по линия на търговията. *Предмет* на изследване е влиянието на дълговата криза в ЕЗ върху икономическия растеж в България чрез каналите на платежния баланс, по-специално по линия на търговията.

Тезата в изследването е необходимостта от диверсификация на пазарите на българския износ. *Хипотезата* в изследването е, че дългова криза в Еврозоната влияе негативно на българската икономика, конкретно оказва негативен ефект върху търговията с Еврозоната и отделни страни членки на валутния съюз.

Целта на изследването е да открие специфичната роля и значение на платежния баланс, по-специално на износа, като фактор на икономически растеж, и ограниченията върху него в следствие на дълговата криза в Еврозоната. Целта е постигната чрез изпълнението на следните *задачи*:

1) Систематизация на проучванията върху влиянието на дълговата криза по отношение на икономиката на България;

2) Систематизиране на редица проучвания относно теорията за експортноориентиран растеж и трансграничните канали на въздействие върху икономиката;

3) Преглед на външната търговия на България с ЕС и Еврозоната.

МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Използваните *методи на изследване* са наблюдение, систематизиране, сравнителен анализ, теоретично обобщаване и извеждане на препоръки за външнотърговската политика на страната. Източник на статистическите данни за анализа е НСИ¹. Използваните данни са за Еврозона 19 /страните членки на Еврозоната към 2015 г./, ЕС 28 /страните членки на ЕС към 2015 г./, ЕС и отделни страни членки на ЕС и Еврозоната. Данните приведени и описани в следващите редове са годишни на база официалната информация в НСИ.

Времевият обхват на изследването е периодът от началото на дълговата криза /2010 г./ за анализирания проучвания и политики, а за търговията на България с ЕС и Еврозоната периода е от 2002 г. до 2014 г. *Териториалният обхват* е в рамките на Република България, на национално равнище, като някои от изследваните параметри се отнасят и до ЕС и Еврозоната. Трябва да се има предвид, че направените изводи се базират преди всичко на статистически доказателства, които са *ограничени* от времеви диапазон, следователно това се отнася и до заключенията във връзка с тях. Направените изводи трябва да се приемат в контекста на настоящите икономически условия и автора не претендира за тяхната общовалидност във времето.

АНАЛИЗ И ОБСЪЖДАНЕ

Литературен преглед и теоретична рамка на изследването

В *българската литература* при изследването на дълговата криза в Еврозоната, се акцентира върху ефекта на кризата по отношение на българската икономика, както ще бъде и в настоящата разработка. Самият процес започнал в края на 2009 г. и проявил се в пълна степен от 2010 г. в Еврозоната проявява характеристики на макроикономическа, финансова и банкова криза. Прегледът в разработката не претендира за изчерпателност предвид множеството проучвания по изследвания проблем. Глобалната финансова криза предхожда дълговата криза в Еврозоната и на практика се превръща в катализатор на процесите които се разгръщат след 2010 г. в Еврозоната. Още преди разгара на глобалната финансова криза Ганчев² предлага България да сключи предпазно споразумение с МВФ поради невъзможност да се използва в чист вид неокласическият или кейнсианският макроикономически подход. Споразумението би повишило доверието в България, би облекчило финансирането на фискалния дефицит и би стабилизирило валутния резерв и паричния съвет. Минасян³ смята, че годините след глобалната финансова криза 2010-2012 г. случващото се в българската икономика трябва да се окачестви като вътрешна българска финансово-икономическа криза, а не като елемент и следствие от световната финансово-икономическа криза, като това предполага прилагане на мерки на вътрешната икономическа политика, а не чрез средства с

¹ НСИ (2016, януари 29). Статистически данни. Взето на 29.01.2016 г. от <http://www.nsi.bg/bg/>

² Ганчев, Г. (2010). Глобалната финансова криза и българската икономика: от теорията към практиката. *Годишник на УНСС, година 2010*, с. 219

³ Минасян, Г. (2012). Пречупване на външноплатежния модел. *Икономическа мисъл, 2012/2*, с. 26

глобален характер. Todorov¹ е на мнение, че глобалната икономическа криза, последващата рецесия и кризата на държавните дългове в Еврозоната ще забавят процесите на реална и номинална конвергенция в ЕС с няколко години и че България също ще бъде засегната от това забавяне. Проблемите с Гърция, която е в епицентъра на дълговата криза в Еврозоната, създават предпоставки за трансфер на негативни икономически ефекти върху българската икономика в три аспекта - финансовата зависимост по линия на банковия сектор, търговските отношения и регионалният риск, според Статева². В доклада на Института за икономически изследвания при БАН³ за 2013 г., се прави изводът в средносрочен план се очаква плавно ускоряване на темповете на икономически растеж в България, отчасти поради бавното възстановяване на икономиката на Еврозоната. През 2014 г. според доклада на Институт за икономически изследвания при БАН⁴ дълговата криза в Еврозоната ограничава ръста на износа и растежа на българската икономика, отчасти поради европейската ориентация на външотърговските потоци на страната.

Дълговата криза в Еврозоната усложнява постигането на заложените цели относно макроикономическата политика на правителството, което залага предимно на неолиберални мерки за да стабилизира финансово страната, след негативния ефект от глобалната финансова криза. Три фактора повишават ръста на българската икономика от 2015 г. и през 2016 г.:

1) Понижаване на цените на петрола, довело до нарастване на разполагаемия доход на домакинствата, съответно на съвкупното търсене;

2) Ефектите от обезцененото евро, което ще доведе до нарастване на външното търсене;

3) Увеличение на износа на страната, поради промените в паричната политика на ЕЦБ в следствие на дълговата криза в Еврозоната и стартирането на широкомащабната програма за количествени облекчения, които ще доведат до повишаване на съвкупното търсене във валутния съюз, който е основен търговски партньор на България.

Могат да се формулират следните три неблагоприятните фактори за растежа на българската икономика през 2016 г.:

1) Икономическите санкции наложени на Русия;

2) Икономическите проблеми в Гърция, част от незавършилата дългова криза в Еврозоната;

3) Политическите проблеми в Сирия и Украйна, както и кризата с бежанците.

Три от препоръките на Института за икономически изследвания при БАН⁵ се отнасят до външотърговската политика на България:

1) Създаване на експортноориентирана стратегия – включително частично преориентиране на външната търговия и произхода на преките чуждестранни

---

¹ Todorov, I. (2012). The Euro area membership of Bulgaria in the context in the debt crisis. *Journal of International Relations* 1336-1562. 12/2012; X(3/2012):41-52, p. 51

² Статева, Й. (2011). Възникване и развитие на кризата на държавните дългове в Европейския Паричен Съюз. *Международни отношения*, 2011/6, с. 18-19

³ Институт за икономически изследвания при БАН (2014). Икономическо развитие и политика в България: оценки и очаквания. *Годишен доклад, Тема на фокус: „Неравенство и бедност – динамика и политики за тяхното ограничаване“*, Горекспрес, София, с. 150-152

⁴ Институт за икономически изследвания при БАН (2015). Икономическо развитие и политика в България: оценки и очаквания. *Годишен доклад, Тема на фокус: „Политики за икономическо развитие в оперативните програми и Общата селскостопанска политика в периода 2007-2013 г.“*, Горекспрес, София, с. 24-25

⁵ Институт за икономически изследвания при БАН (2014). Икономическо развитие и политика в България: оценки и очаквания. *Годишен доклад, Тема на фокус: „Неравенство и бедност – динамика и политики за тяхното ограничаване“*, Горекспрес, София, с. 155-156

инвестиции в рамките на ЕС и извън ЕС и ясни преференции към стратегически сектори;

2) Заместване на все по-голяма част от внесените стоки, използвани в експортноориентирано производство, със стоки, произвеждани в България от местни или чуждестранни (предимно малки и средни) компании;

3) Подпомагане на експортноориентирания растеж на малките и средни фирми.

Световната банка¹ изразява подобна препоръка, като предлага стопанската активност да се насочи към по-продуктивни сектори - информационни технологии, логистика, туризъм, както и интегриране на българските предприятия в европейските производствени вериги с висока добавена стойност.

Преносът на влиянието на кризи и шокове между две икономики се разглежда в рамките на *глобалните канали на трансгранично въздействие* върху икономиката. Теоретично те са четири на брой²:

1) Финансов канал;

2) Търговски канал;

3) Канал относно доверието на инвеститорите;

4) Канал на валутния курс.

D'Auria et al.³ приемат следните четири канала на трансгранично въздействие върху икономиката:

1) Търговски, в две направления – търсене и конкурентоспособност на икономиката;

2) Финансов, в три направления – цени на финансовите активи, платежен баланс и финансова информация;

3) Канал относно увереността, нагласите на икономическите агенти – относно нагласите на крайния потребител и бизнеса за потребление и инвестиции на база увереността в икономическата стабилност;

4) Особен канал на въздействие – институционални взаимовръзки и ефекти на икономическата политика /на ниво регионална общност/.

При разглеждания трансграничен канал на въздействие върху икономиката - търговския канал, ефектите се разпространяват по две направления⁴:

1) По линия на търсенето. Промените в доходите се превръщат в промени в търсенето на вносни стоки и услуги, което генерира странични ефекти. Силата на ефектите по линия на търсенето зависи от фактори като паричната политика относно шока при търсенето, склонността на внос на стоки и услуги, и структурата и добавената стойност в износа на търговските партньори;

2) По линия на конкурентоспособността. Ефектите, които засягат конкурентоспособността на дадена страна, биха довели до промяна във вноса и износа следствие от структурни реформи или ендегенната реакция на предприятията и пазара като цяло.

Ефектите най-често се проявяват като шокове от фискалната политика и структурните реформи, осъществени от страна търговски партньор. В настоящето изследване е разгледан търговският канал по линия на търсенето, като значим от гледна точка на ефекта, който има дълговата криза върху износа на новите страни

---

¹ Worldbank (2015). Systematic country diagnostic. Bulgaria's potential for sustainable growth and shared prosperity. *Document of the World Bank, July 29, 2015*, p. 10

² Тодоров, Ив. (2014). Макроикономическо управление в процеса на европейска интеграция. *Авангард прима, София*, с. 102

³ D'Auria, F. et al. (2014). Cross-border spillovers in the euro area. In *Quarterly Report on the Euro Area, European Commission, Volume 13, Issue No 4*, pp. 8-11

⁴ D'Auria, F. et al. (2014). Cross-border spillovers in the euro area. In *Quarterly Report on the Euro Area, European Commission, Volume 13, Issue No 4*, p. 8

членки и в частност България, за които страните от Евроразоната са основен пазар. Разработката няма практическата възможност да обхване в пълна степен всеки от каналите на трансгранично взаимодействие и да установи влиянието на дълговата криза върху българската икономика.

По линия на търговията съществуват два алтернативни модела на икономически растеж – *експортноориентиран* и *на база вътрешни инвестиции*, като полезността им зависи от редица обстоятелства. Редица автори защитават необходимостта България да прилага политика, основана на експортноориентиран растеж¹²³⁴⁵⁶. Застъпва се и тезата за необходимостта от диверсифициране на външните пазари на българската икономика.

В съвременното макроикономическо управление е важно стимулирането на износа, което е по-подходящо средство за постигане на икономически растеж поради позитивното му влияние върху платежния баланс, понеже при отворена икономика той се явява естествен ограничител на растежа предимно за по-малките страни. Износа е фактор в генерирането на икономически растеж, посредством поддържането на излишъци, смятат се, че е по-подходящо средство за формиране на растеж от местните инвестиции, защото търговските излишъци до голяма степен решават проблемите с неограниченото от други пазари търсене, като притежават качествата на външни инвестиции, но имат и мултипликативен ефект върху производството и заетостта. Експортноориентираните стратегии за растеж водят началото си от 50-те години на ХХ век, като два примера за успех са шаблонни - Федерална Република Германия и Япония. Теорията за експортноориентиран растеж се основава на изследванията на Адам Смит от XVIII век и за абсолютните и сравнителните предимства на Дейвид Рикардо от началото на XIX век. В допълнение към тях са теориите на Хекшер и Олин обогатяват отново модела на факторната обезпеченост, теорията за растеж посредством иновации на Шумпетер, концепцията за международния жизнен цикъл на продукта и релокацията на капитала на Върнън и др.

Сред основните предимства на политиката на експортноориентиран растеж са:

- 1) Конкуреннтните предимства на националната икономика се използват пълноценно;
- 2) За редица стоки ограниченият вътрешен пазар не предлага възможността за увеличение на производството, което да доведе до икономии от мащаба;
- 3) Породен от отвореността на икономиката се осъществява трансфер на технологии и иновации.

Сред рисковете пред прилагането на теорията на експортноориентиран растеж на практика са:

- 1) Отвореността по отношение на търговията, капитала, услугите и работната сила прави националната икономика по-уязвима към външни шокове;

---

¹ Йоцов, В. (2013). Икономическият растеж през призмата на външния сектор. *Икономическа мисъл*, 2013/6, с. 3-19

² Yotzov, V. (2013). Economic Growth and External Sector. The Case of Bulgaria. *2nd Virtual International Conference on Advanced Research in Scientific Areas (ARSA 2013)*, Slovakia, 2013; pp. 173-178

³ Yotzov, V. (2015). Measuring Trade Elasticities for Bulgaria. *Journal of Bangladesh Academy of Sciences*, 01/2015

⁴ Стоевски, Г. (2014). Зависимости между производителността на труда, износа и ПЧИ при новите страни-членки на ЕС (ко-интерационен анализ на секторно и макроикономическо ниво). *Икономически изследвания*, 2014/4, с. 15-42

⁵ Stoevsky, G. (2015). Exports and Foreign Direct Investment as Factors for Economic Growth in the EU New Member States. *Economic thought*, 2015/2, pp. 112-129

⁶ Инотай, Ан. (2013). Устойчив растеж, базиран на експортно-ориентирана икономическа стратегия България в сравнение с държавите от Централна и Югоизточна Европа. *Институт за икономическа политика, Фондация Фридрих Еберт, София*

2) Увеличава се зависимостта по линия и на вноса, и на износа, породена от отварянето на икономиката;

3) По-висок растеж на вноса, отколкото на износа, поне в началото на внедряване на стратегията;

4) На практика липсва на свободен достъп до големи външни пазари поне в началото на прилагането на експортноориентирания модел на растеж;

5) Различията в конкурентоспособността на секторно и фирмено ниво в националното стопанство води до негативни макроикономически последици, породени от натиска на глобалната конкуренция;

6) Конкурентоспособността зависи освен от цената и качеството, и от валутния курс, ефективност на институциите и наличието на ограничения в международните икономически отношения;

7) Високо индустриализираните икономики претърпяват негативни икономически и социални ефекти от прилагането на този модел на растеж.

Като основни аргументи в полза на изграждането на експортноориентирана икономика на България може да се приемат невъзможността да се провежда експанзионистична фискална политика, поради ограниченията на паричния съвет и ниските доходи в България.

Емпиричните изследвания убедително доказват, че откритостта и експортноориентираният растеж оказват позитивен ефект върху икономиките на развиващите се страни¹. В изследване за международната търговия отнасящо се за периода 1995-2011 г. Хаджиев² потвърждава хипотезата, че между държавите има сходство в износа на нискообработени изделия, носещи ниска добавена стойност и различия в износа на високо обработени изделия, носещи висока добавена стойност. Това явление се нарича *асиметричната специализация на износа* и е своеобразна дивергенция между страните в контекста на утвърждаването на все по-либералните международни икономически отношения. Подобни изводи подкрепят теоретичните концепции на Krugman и идеята му за *Нова търговска теория*³, която приема, че специализацията се гради не само на базата на относителните предимства на икономиката на страната, както твърди Рикардо, но и върху мащаба на производството, предимството на първия /на пазара/, несъвършената конкуренция и редица други фактори.

Резултати от изследването

Прегледът на търговията с ЕС и Евророната е важен с оглед ефективността относно членството на България в тези общности. Използваните данни са за Евророната 19 /страните членки на Евророната към 2015 г./, ЕС 28 /страните членки на ЕС към 2015 г./, като се отнасят за целият период на изследване, а не само за периода в който са в този състав. Трябва да се отбележи, че не са включени данни за Кипър и Малта за 2002 г. и 2003 г.

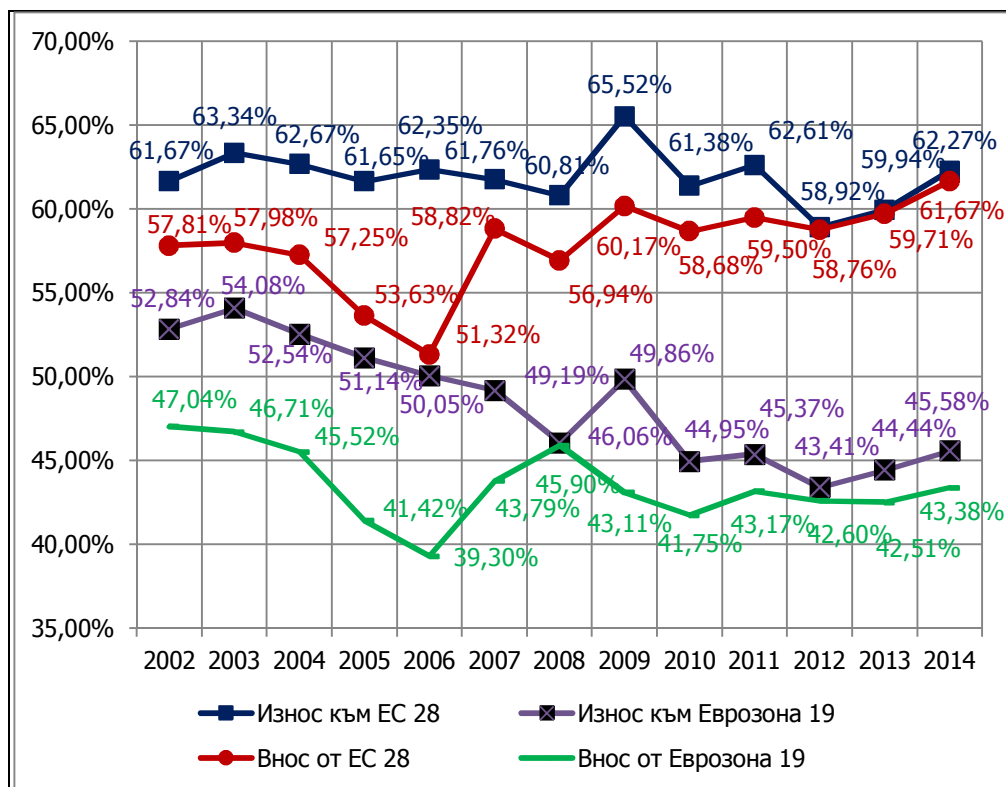
На база *Фигура 1*. делът на вноса на България от ЕС 28 и Евророната 19 в периода 2002-2014 г. е ежегодно под делът на износа на страната към тези общности, което показва значимостта и ефективността на членството на България в ЕС и евентуалното ѝ членуване в Евророната.

¹ Yotzov, V. (2015). Measuring Trade Elasticities for Bulgaria. *Journal of Bangladesh Academy of Sciences*, 01/2015

² Хаджиев, В. (2014). Асиметрична специализация на износа в условията на либерална международна търговия. *Народостопански архив, бр. 1, 2014 г.*, с. 33-43

³ Krugman, P. (1979). Increasing returns, monopolistic competition, and international trade. *Journal of International Economics*, 1979, vol. 9, issue 4, pp. 469-479

Фигура 1. Динамика на износа и вноса на България с ЕС 28 и Еврозона 19 за периода 2002-2014 г., процентен дял от износа/вноса на страната

Забележка: Делът на износа е изчислен на база частта на износа към ЕС 28 и отделно към Еврозона 19 спрямо съвкупния износ, а делът на вноса е на база частта на вноса от ЕС 28 и отделно от Еврозона 19 спрямо съвкупния внос. Не са включени данни за Кипър и Малта за 2002 г. и 2003 г.

Източник: Собствени изчисления на база на данни от НСИ (2016, януари 29). Статистически данни. Взето на 29.01.2016 г. от <http://www.nsi.bg/bg/>

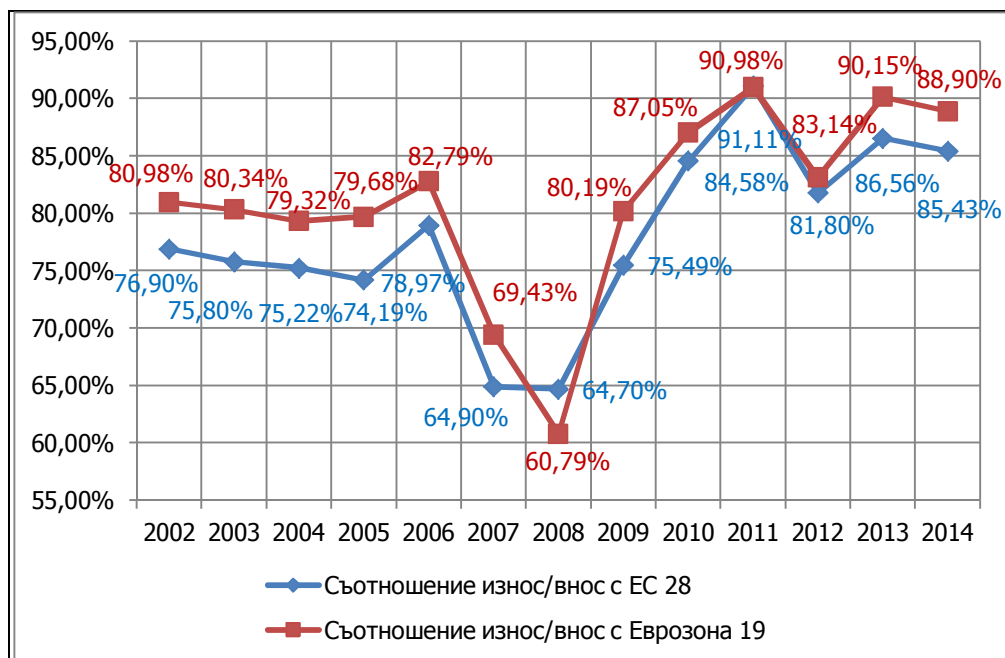
Средноаритметичния дял на ЕС 28 в делът на износа в този период е 61,9%, за Еврозона 19 - 48,4%, при вноса: ЕС 28 - 57,9%, Еврозона 19 - 43,6%. От Фигура 1. се установяват особености относно търговията на България с Еврозона 19:

1) В периода 2002-2014 делът на страните от Еврозона 19 в износа на България намалява от 52,84% до 45,58%, нещо което не може да се каже за страните от ЕС 28 – от 61,67% до 62,27%;

2) От 2010 г. износът към Еврозона 19 намалява като относителен дял в общия износ и прибелява относителния дял на вноса от Еврозона 19, въпреки че е с по-голям относителен размер. През 2002 г. разликата е 5,80 процентни пункта, през 2009 г. 6,75 процентни пункта, а през 2014 г. – 2,20 процентни пункта;

3) Вносът от ЕС 28 и Еврозона 19 е стабилен и нееластичен /в относителен размер/ към двете кризи през този период, водещо до заключението, че пазарът в България е зависим от стоките от ЕС 28 и Еврозона 19, което е логично с оглед високотехнологичните инвестиционни стоки и конкурентните потребителски стоки, които се внасят от тези общности.

Фигура 2. Съотношение на износа към вноса на България с ЕС 28 и Еврозона 19 за периода 2002-2014 г., в проценти

Забележка: Не са включени данни за Кипър и Малта за 2002 г. и 2003 г.

Източник: Собствени изчисления на база на данни от НСИ (2016, януари 29). Статистически данни. Взето на 29.01.2016 г. от <http://www.nsi.bg/bg/>

В абсолютен размер данните показват /виж *Фигура 2./* все още една основна отрицателна черта на българската търговия след 2002 г. на макрониво – вносът надхвърля износа, това се отнася е до търговията с ЕС 28 и Еврозона 19. Износът към ЕС 28 и Еврозона 19 нараства близо три пъти за периода 2002-2014 г., но така и не успява да надхвърли вноса от тези общности, въпреки очакванията с влизането ни в ЕС, България да генерира в средносрочен аспект приходи от увеличен износ, в следствие на вноса на технологични продукти от ЕС, установяването на транснационалните корпорации в страната и специализацията в рамките на общия пазар. Във *Фигура 2.* се откроява сриване на съотношението износ – внос за 2007 г. и 2008 г., което би заблудило, че е в следствие на влиянието на глобалната финансова криза. Причината е във вноса, през този период расте рязко, за разлика от износа – през периода 2006-2008 г. нараства с 50,7% на ниво ЕС 28 и 58,6% на ниво Еврозона 19, за разлика от износа, който нараства с 23,4% на ниво ЕС 28 и 16,5% на ниво Еврозона 19, което е породено от високите цени на енергийните ресурси и увеличението на доходите на населението. През разглеждания период съотношението износ – внос е по-високо в търговията с Еврозона 19 отколкото с ЕС 28, съответно средно 81.06% и 78,13%, като това показва значимостта на търговията със страните от Еврозоната. Изключение от това правило са 2008 г. и 2011 г., с Еврозона 19 - 60,79%, с ЕС 28 - 64,70% през 2008 г., и с Еврозона 19 - 90,98%, с ЕС 28 - 91,11% през 2011 г.

Фигура 3. Дял на Германия, Франция и Нидерландия в българския износ към ЕС за периода 2002-2014 г., в проценти

Източник: Собствени изчисления на база на данни от НСИ (2016, януари 29). Статистически данни. Взето на 29.01.2016 г. от <http://www.nsi.bg/bg/>

Фигура 4. Дял на Италия, Гърция и Испания в българския износ към ЕС за периода 2002-2014 г., в проценти

Източник: Собствени изчисления на база на данни от НСИ (2016, януари 29). Статистически данни. Взето на 29.01.2016 г. от <http://www.nsi.bg/bg/>

Както се вижда от Фигура 3. и Фигура 4. износът на България към ЕС е претърпял изменение в следствие на дълговата криза в Еврозоната. Износът за страните /относителен дял от този към ЕС/, които са засегнати от дълговата криза пряко - Италия, Испания и Гърция, е намалил своя дял от 2010 г. При Гърция от

13,06% през 2010 г. до 10,76% през 2014 г. При Италия от 15,96% през 2010 г. до 14,39% през 2014 г. При Испания от 4,39% през 2010 г. до 3,36% през 2014 г. Страните в Еврозоната, които имат стабилно макроикономическо управление и финансова система като Германия, Франция и Нидерландия делът им в износът на България към ЕС се е увеличил. За Германия от 17,52% през 2010 г. до 19,29% през 2014 г. За Франция от 6,64% през 2010 г. до 6,89% през 2014 г. За Нидерландия от 2,48% през 2010 г. до 3,6% през 2014 г. Следователно след 2010 г. износът на България към ЕС се е пренасочил от засегнатите от дълговата криза в Еврозоната страни към страни със стабилна икономика.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Следните изводи могат да се направят във връзка с прегледа на търговията на България с ЕС и Еврозоната в контекста на дълговата криза във валутния съюз:

1) Средноаритметичния дял на ЕС 28 в делът на износа в този период е 61,9%, за Еврозона 19 - 48,4%, при вноса: ЕС 28 - 57,9%, Еврозона 19 - 43,6%, като делът на страните от Еврозона 19 в износа на България намалява от 52,84% до 45,58%, докато този на страните от ЕС 28 се увеличава от 61,67% до 62,27% /виж *Фигура 1./*;

2) От 2010 г. износът към Еврозона 19 намалява като относителен дял в общия износ и приближава относителния дял на вноса от Еврозона 19 /който е по-малък/. През 2002 г. разликата е 5,80 процентни пункта, през 2009 г. 6,75 процентни пункта, а през 2014 г. – 2,20 процентни пункта /виж *Фигура 1./*;

3) Вносът от ЕС 28 и Еврозона 19 е стабилен и нееластичен /в относителен размер/ към двете кризи през този период, водещо до заключението, че пазарът в България е зависим от стоките от ЕС 28 и Еврозона 19, което е логично с оглед високотехнологичните инвестиционни стоки и конкурентните потребителски стоки, които се внасят от тези търговски партньори /виж *Фигура 1./*;

4) През разглеждания период съотношението износ – внос е по-високо в търговията с Еврозона 19 отколкото с ЕС 28, средно за периода 2002-2014 г. съответно 81,06% и 78,13%, което показва значимостта на търговията с Еврозоната /виж *Фигура 2./*;

5) След 2010 г. износът на България към ЕС се е пренасочил от засегнатите от дълговата криза в Еврозоната страни към страни със стабилна икономика /виж *Фигура 3. и Фигура 4./*.

Приведените доказателства *потвърждават хипотезата* в изследването - дългова криза в Еврозоната влияе негативно на българската икономика, конкретно оказва негативен ефект върху търговията с Еврозоната и отделни страни членки на валутния съюз, и *защитават поддържаната теза* в проучването, че е необходима диверсификация на пазарите на българския износ.

Към направените изводи могат да се прибавят следните съотносими препоръки:

1) Поддържане на силни търговски връзки със страните от ЕС и Еврозоната, но с известна диверсификация на ниво Съюз, на ниво Еврозона и на глобално ниво, предвид минимизиране на преноса на икономически шокове;

2) Прилагане на икономически мерки в България с оглед минимизиране ефектите от дълговата криза в Еврозоната, по-конкретно към външната търговия и специално по отношение на износителите към страни от Еврозона, като разширяване на търговските отношения със страни извън европейския континент, въвеждане на схема за информиране и подпомагане на експортноориентирани производители при регионални кризи и т.н.;

3) Разработване на стратегия за стимулиране на износа - застраховки и гарантиране на експортни кредити, въвеждане на данъчни и други финансови стимули за експортните отрасли.

ЛИТЕРАТУРА

- Ганчев, Г. (2010). Глобалната финансова криза и българската икономика: от теорията към практиката. *Годишник на УНСС, година 2010*, с. 173-226
- Институт за икономически изследвания при БАН (2014). Икономическо развитие и политика в България: оценки и очаквания. *Годишен доклад, Тема на фокус: „Неравенство и бедност – динамика и политики за тяхното ограничаване”*, Горекспрес, София
- Институт за икономически изследвания при БАН (2015). Икономическо развитие и политика в България: оценки и очаквания. *Годишен доклад, Тема на фокус: „Политики за икономическо развитие в оперативните програми и Общата селскостопанска политика в периода 2007-2013 г.”*, Горекспрес, София
- Инотай, Ан. (2013). Устойчив растеж, базиран на експортно-ориентирана икономическа стратегия България в сравнение с държавите от Централна и Югоизточна Европа. *Институт за икономическа политика, Фондация Фридрих Еберт, София*
- Йоцов, В. (2013). Икономическият растеж през призмата на външния сектор. *Икономическа мисъл*, 2013/6, с. 3-19
- Минасян, Г. (2012). Пречупване на външноплатежния модел. *Икономическа мисъл*, 2012/2, с. 3-26
- Статева, Й. (2011). Възникване и развитие на кризата на държавните дългове в Европейския Паричен Съюз. *Международни отношения*, 2011/6, с. 3-21
- Стоевски, Г. (2014). Зависимости между производителността на труда, износа и ПЧИ при новите страни-членки на ЕС (ко-интерационен анализ на секторно и макроикономическо ниво). *Икономически изследвания*, 2014/4, с. 15-42
- Тодоров, Ив. (2014). Макроикономическо управление в процеса на европейска интеграция. *Авангард прима, София*
- Хаджиев, В. (2014). Асиметрична специализация на износа в условията на либерална международна търговия. *Народостопански архив, бр. 1, 2014 г.*, с. 33-43;
- D'Auria, F. et al. (2014). Cross-border spillovers in the euro area. In Quarterly Report on the Euro Area, *European Commission, Volume 13, Issue No 4*, pp. 7-22
- Krugman, P. (1979). Increasing returns, monopolistic competition, and international trade. *Journal of International Economics*, 1979, vol. 9, issue 4, pp. 469-479
- Stoevsky, G. (2015). Exports and Foreign Direct Investment as Factors for Economic Growth in the EU New Member States. *Economic thought*, 2015/2, pp. 112-129
- Todorov, I. (2012). The Euro area membership of Bulgaria in the context in the debt crisis. *Journal of International Relations* 1336-1562. 12/2012; X(3/2012):41-52
- Worldbank (2015). Systematic country diagnostic. Bulgaria's potential for sustainable growth and shared prosperity. *Document of the World Bank*, July 29, 2015
- Yotzov, V. (2013). Economic Growth and External Sector. The Case of Bulgaria. *2nd Virtual International Conference on Advanced Research in Scientific Areas (ARSA 2013)*, Slovakia, 2013; pp. 173-178
- Yotzov, V. (2015). Measuring Trade Elasticities for Bulgaria. *Journal of Bangladesh Academy of Sciences*, 01/2015
- НСИ (2016, януари 29). Статистически данни. Взето на 29.01.2016 г. от <http://www.nsi.bg/bg/>